

Фінанси, облік та аналіз господарської діяльності

УДК 368:633/635

О. М. Віленчук

к. е. н., докторант*

Житомирський національний агроекологічний університет

МІКРОСТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ І ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Розглянуто можливості використання мікрострахування на ринку аграрного страхування як форми страхового захисту майнових інтересів особистих селянських і фермерських господарств. Відображено сутність мікрострахування у контексті розподілу ризиків і відповідальності між учасниками страхового процесу. Доведено необхідність використання мікрострахування, страхування і перестрахування як інструментів нейтралізації ризиків в аграрній сфері. З'ясовано відмінності між страхуванням та мікрострахуванням у процесі захисту майнових інтересів аграріїв. Відображено міжнародний досвід розвитку мікрострахування. Обґрунтовано доцільність розподілу аграрних ризиків, які виникають у дрібнотоварних виробників сільськогосподарської продукції через механізм мікрострахування. Аргументовано доцільність використання індексних страхових продуктів при здійсненні мікрострахової діяльності в аграрній сфері. Сформульовано пропозиції щодо розвитку мікрострахування для потреб особистих селянських і фермерських господарств сімейного типу.

Ключові слова: аграрні ризики; мікрострахування; особисті селянські та фермерські господарства; перестрахування; страхування.

Постановка проблеми

Зважаючи на присутність на аграрному ринку сільськогосподарських товаровиробників, які володіють різними можливостями щодо обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва, здатністю до нейтралізації ризиків, постає необхідність у диверсифікації страхових послуг із традиційного страхування і мікрострахування. Підприємницька діяльність особистих селянських і фермерських господарств забезпечує вагомий внесок у формування продовольчої безпеки країни. За даними аналітичної доповіді національного інституту стратегічних досліджень, вартість валової продукції сільського господарства за підсумками 2013 р. становила 252859,0 млн грн, сукупний внесок господарств населення та фермерських господарств становив 135359,5 млн грн, або 53,5 %, внесок сільськогосподарських підприємств – 117499,5 млн грн, або 46,5 % [1, с. 16].

© О. М. Віленчук

*Науковий консультант – д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України
В. В. Зіновчук

Соціально-економічна та фінансова чутливість представників малого й середнього аграрного бізнесу до різного роду ризиків обумовлює необхідність використання наявного інструментарію з метою захисту страхових інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Мікрострахування розглядається як фінансово-економічний інструмент, спрямований на розподіл ризиків між дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції та страховими компаніями, який базується на принципах: цінової доступності, диверсифікації цільового сегмента страхувальників, максимального мікрострахового покриття ризиків та еквівалентності майнових інтересів суб'єктів ринку. Об'єктивна потреба особистих селянських та фермерських господарств у доступному страховому захисті має відобразитися у формуванні пропозицій мікрострахових продуктів на ринку аграрного страхування. У цьому контексті мікрострахування може розглядатися як інноваційний продукт страхового ринку для аграріїв з незначним оборотом його фінансових ресурсів.

Мікрострахова діяльність на ринку аграрного страхування найбільш властива для товариств взаємного страхування та страхових кооперативів. Використання даних організаційно-правових форм створює можливості варіювання рівнем страхового захисту залежно від платоспроможності зацікавлених осіб у страхових послугах. Міжнародний досвід засвідчує, що для покриття ризиків, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції фермерськими та селянськими господарствами, доцільно використовувати мікрострахування як інструмент захисту майнових інтересів аграріїв.

Аналіз останніх досліджень

Теоретико-методологічні аспекти розвитку мікрострахування в аграрній сфері висвітлені у працях зарубіжних вчених В. Джин-Квона [6]; Дж. МакКорда [8]; С. Мюлера [7]; Дж. Рот [8]; К. Черчила [4] та ін. Проте, незважаючи на науковий та практичний інтерес до даного сегменту ринку аграрного страхування, у вітчизняних економістів-аграріїв зазначений напрям дослідження залишається практично поза зоною їхньої уваги. Це потребує активізації процесу наукового обґрунтування розвитку системи мікрострахування як інструменту захисту майнових інтересів особистих селянських і фермерських господарств.

Мета, об'єкт та методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень щодо розвитку мікрострахування як необхідного сегменту ринку аграрного страхування. Об'єктом дослідження є процес формування сприятливого мікрострахового та страхового середовища для особистих селянських й фермерських господарств. Методологічним інструментарієм дослідження є системний метод пізнання економічних явищ та процесів в умовах урізноманітнення страхового інструментарію на ринку аграрного страхування. Під час написання даної статті застосовувалися методи індукції; дедукції;

синтезу та метод порівняльного аналізу, з метою узагальнення авторських поглядів щодо розвитку мікрострахування для особистих селянських і фермерських господарств сімейного типу.

Результати досліджень

Функціонування сучасної моделі розвитку ринку аграрного страхування зумовлює необхідність використання уніфікованих підходів до надання страхових послуг фермерським і селянським господарствам. Взагалі, у теорії та практиці страхової діяльності можна виокремити три страхові інструменти, за допомогою яких здійснюється нейтралізація ризиків в аграрній сфері: мікрострахування, страхування та перестрахування (рис. 1).

Активізація процесу розширення страхового покриття ризиків, пов'язаних з виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції, можлива за умов урізноманітнення асортименту страхових послуг, у тому числі і за рахунок апробації механізму мікрострахування. Цільовими споживачами мікрострахових послуг на ринку аграрного страхування виступають особисті селянські й фермерські господарства сімейного типу.

У класичному розумінні мікрострахування розглядається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів осіб з низькими доходами в обмін на низькі страхові премії за умов невеликих страхових сум, спрощеної системи страхування, високої частки страхових відшкодувань та незначного прибутку постачальника страхових послуг [2]. Голова інноваційного фонду мікрострахування ІЛД К. Черчил зазначає, що мікрострахування націлено переважно для громадян з незначними доходами щодо покриття їхніх ризиків в обмін на регулярні відшкодування, які пропорційні ймовірності та ціні обслуговування цих ризиків [4].

Рис. 1. Сукупність страхових інструментів нейтралізації ризиків в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження.

Зарубіжна наукова література розглядає мікрострахування як специфічну форму розвитку сільськогосподарського страхування для потреб дрібнотоварних виробників аграрної продукції [8, с. 7]. Поняття страхування та мікрострахування є схожими за своєю соціально-економічною сутністю, проте існує відмінність щодо організаційно-правових форм здійснення страхової діяльності, страхувальників за рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, ризиків, які покриваються страхуванням, умов надання страхових послуг аграріям, розміру платежів та суми відшкодування, яке виплачується у разі настання страхової події (рис. 2).

Рис. 2. Характерні відмінності між страхуванням та мікрострахуванням

Джерело: власні дослідження.

Мікростраховий сегмент ринку аграрного страхування розрахований на аграріїв з незначним оборотом операційної та фінансової діяльності, а також тих виробників сільськогосподарської продукції, доходи яких не дозволяють їм використовувати послуги з традиційного страхування. Необхідно зазначити, що аграрне страхування в усьому світі належить до дорогих видів фінансових

послуг, оскільки ймовірність виникнення та реалізація ризиків є надзвичайно високою у зв'язку зі специфікою процесу виробництва, переробки й споживання сільськогосподарської продукції. Наявність широкої градації у доходах аграріїв зумовлює потребу в диверсифікації цінової політики страховика стосовно урегулювання фінансово-економічних аспектів страхового захисту аграріїв.

Забезпечення стабільності, ефективності та безпечності функціонування ринку аграрного страхування практично неможливо без такої інституції як перестраховування. Дія даного страхового інструменту спрямована на вторинний розподіл ризиків й відповідальності між кількома страховиками, з метою гарантування їх платоспроможності та ліквідності щодо виконання взятих на себе зобов'язань за договорами страхування. Перестраховування доцільно розглядати як своєрідний гарант безпеки між страховиком та страхувальником при настанні крупномасштабних ризиків в аграрному секторі.

Функціонування селянських і фермерських господарств в Україні пов'язано з генеруванням значної кількості ризиків як суб'єктивного (природно-кліматичні ризики), так і об'єктивного (соціально-економічні ризики) характеру. Низький рівень страхового покриття сільськогосподарських ризиків (до 5 %) зумовлений, у першу чергу, високими тарифами на страхування, великою ймовірністю настання страхових подій, а також значними фінансовими ризиками для страховика щодо виконання взятих ним зобов'язань за договорами сільськогосподарського страхування. Все це обумовлює необхідність використання таких страхових продуктів, які за своїми економічними параметрами відповідали б страховим інтересам всіх суб'єктів страхового процесу.

У світовому контексті мікрострахування набуло свого розвитку в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, де загальна кількість мікростраховиків об'єднана у 222 організації [6, с.132]. Наявні мікрострахові продукти поділяються на сім категорій: 1) страхування життя; 2) страхування від нещасного випадку (безробіття); 3) страхування майна (тварин); 4) рента (страхування вкладів на дожиття); 5) страхування здоров'я (від втрати працездатності); 6) комбіновані страхові пакети; 7) страхування врожаю (від негоди) [4]. За оцінкою міжнародних експертів зі страхування, у світі існує 122 сільськогосподарські мікрострахові продукти [8, с.28]. Розподіл аграрних ризиків через механізм мікрострахування ґрунтується на:

- наданні страхового захисту особистим селянським та фермерським господарствам;
- встановленні мінімально можливих тарифів на страхові послуги;
- градації діапазону страхових сум у межах від 10 тис. грн до 200 тис. грн;
- спрощеній системі отримання страхового відшкодування за фактом настання страхової події;
- низькому рівні рентабельності страхової діяльності.

Реалізація мікрострахових послуг потенційним страхувальникам зумовлює потребу у виборі оптимальних варіантів страхового захисту як з точки зору його вартості, так і можливих обсягів мікрострахового покриття потенційних ризиків. На міжнародному ринку аграрного страхування все частіше використовуються індексні страхові продукти [10]. Індексне страхування розглядається як альтернативна форма традиційному страхуванню, коли виплати здійснюються не на підставі оцінки індивідуального збитку, спричиненого об'єкту страхування (урожаю або доходу виробників сільськогосподарської продукції), а відповідно до поведінки спеціально обраного індексу [3]. Індексне страхування здійснюється на основі погодних індексів, а також регіональних індексів урожайності, доходу та зеленої маси пасовищ.

Індексні страхові продукти широко використовуються для покриття коваріаційних (системних) ризиків, тобто їх дія та вплив може розповсюджуватися на значний масив території й спричинити збитки великій кількості виробникам аграрної продукції, у першу чергу, йдеться про природно-кліматичні ризики. Страхування на основі погодних ризиків розглядається як форма страхового захисту, при якому настання страхової події фіксується на основі погодних даних регіональних метеорологічних станцій. Погодні індекси визначаються на підставі аналізу багаторічних спостережень щодо погодних параметрів: кількості опадів, температури, вологості, швидкості вітру тощо. Страхування за погодними індексами – це, перш за все, відносно недорогий (у порівнянні з традиційними страховими продуктами) інструмент управління природно-кліматичними ризиками, які прийнято вважати основними дестабілізуючими чинниками ефективної виробничо-господарської діяльності аграріїв. Страхові договори укладаються на страхування конкретного ризику (наприклад, зниження урожайності внаслідок засухи, надмірних опадів або заморозків) щодо конкретної території [7].

Функціонування сучасних взаємовідносин на ринку аграрного страхування має сприяти адекватному реагуванню на зміну кон'юнктури попиту та пропозиції на мікрострахові продукти. Наявність попиту на даний сегмент страхових послуг обумовлений ціною доступністю для широкого кола селянських та фермерських господарств. При збільшенні страхового покриття зростає кількість укладених договорів мікрострахування, що сприяє підвищенню зацікавленості страховиків даним сегментом страхових послуг. Формування політики збуту мікрострахових продуктів на страховому ринку має передбачати використання, поряд з традиційними каналами продажу (представництва і філії страхових компаній, страхові посередники, он-лайн продажі тощо), також взаємодію між суб'єктами страхового процесу на кооперативних засадах.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В основу мікрострахової ідеї закладені принципи взаємодопомоги та захисту тих, хто цього потребує. Розвиток мікрострахової діяльності створює якісні передумови для формування ринкового середовища щодо урегулювання

майнових й особистих інтересів його учасників через механізм використання різноманітних інструментів страхування. Особисті селянські та фермерські господарства сімейного типу здійснюють свою виробничо-господарську діяльність в умовах ризикогенного середовища й потребують надійного страхового захисту, у тому числі й за рахунок впровадження на ринку аграрного страхування сучасних мікрострахових програм.

Сучасний ринок аграрного страхування повинен бути максимально наближеним до потреб безпосередньо страхувальників та надавати широкий спектр послуг від мікрострахування до перестрахування. Для цього в законодавче поле України необхідно інтегрувати поняття “мікрострахування”, тобто дати чітку правову інтерпретацію даної економічної категорії, ідентифікувати суб’єкти та об’єкти мікрострахових відносин, окреслити їх права і обов’язки в рамках функціонуючого ринку аграрного страхування. Вважаємо, що такі правки доцільно внести до базового Закону України “Про страхування”, а також у проект страхового Кодексу України, який наразі активно розробляється Лігою страхових організацій України. Правове урегулювання мікрострахових відносин в аграрній сфері стане вагомим аргументом щодо підвищення рівня страхового захисту особистих селянських і фермерських господарств.

Гетерогенність доходів виробників аграрної продукції зумовлює необхідність адекватного реагування на страхові інтереси страхувальників у максимально широкому діапазоні їх фінансово-економічної спроможності. Дотримання такої філософії поведінки суб’єктами ринку аграрного страхування підвищує його інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність з точки зору залучення споживачів страхових і мікрострахових послуг. Сучасна модель страхового захисту дрібнотоварних виробників сільськогосподарської продукції спрямована на забезпечення оптимального поєднання відповідальності за ризики, які покриваються мікрострахуванням. Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування теоретико-методологічних положень щодо удосконалення елементів механізму мікрострахового, страхового та перестрахового захисту аграріїв.

Література

1. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектора в Україні. – К.: НІСД, 2014. – 45 с.
2. Шірінян Л. В. Мікрострахування в Україні: бути чи не бути? – монографія / Л. В. Шірінян, А. С. Шірінян. – Черкаси, 2012. – 208 с.
3. Becerra N. Constraints on Agricultural Microinsurance / N. Becerra // Focus Rural 21 – 04/2010. – P.19-21.
4. Churcill K. Insuring the Low-Income Market: Challenges and Solutions for Commercial Insurers. / K. Churcill // The Geneva Papers” Vol. 32, 2007, p. 401–412.
5. Digest I. Microinsurance / I. Digest // KPMG International Cooperative. – 2013. – 12 p.

6. *Jean-Kwon W.* An Analysis of Organizational Market and Socio-cultural Factors Affecting the Supply of Insurance and Other Financial Services by Microfinance Institutions in Developing Economies / *W. Jean-Kwon* // *The Geneva Papers*. – 2010. – Vol. 35. – P. 130–160.

7. *Müller S.* Agriculture, Microinsurance, and Rural Development / *S. Müller, G. Ramm and R Steinmann* // *The Microinsurance Network is kindly supported by the Luxembourgish Government*. – 2014. – 47 p.

8. *Roth J.* Agricultural Microinsurance Global Practices and Prospects // *J. Roth, J Michael, J McCord*. – First Edition, 2008. – Published in the United States of America. – 49 p.

9. *Thorburn C.* What is Microinsurance? / *C. Thorburn* // *Senior Insurance Specialist, The World Bank Policy Advisory Consultant, CGAP*. – 2013. – 16 p.

10. *Wiedmaier M.* Innovations in Rural and Agriculture Finance Microinsurance Innovations in Rural Finance / *M. Wiedmaier, B. Klein* // *Focus 18 – Brief 12 – July 2010*. – P. 3–4.
